

MODERN BİREY VE KATILIM

M. Murat ÖZKUL*

ÖZET

Sanayi toplumunun örgütlenme biçimi, modern insanın yabancılaşmasında ve siyasal karar sürecine katılmamasında önemli bir faktördür. Modern örgüt kuramlarının etkisiyle, kararda etkili olmak bir uzmanlaşma sorunu haline getirilmek suretiyle, kararda etkili olmak modern insandan uzaklaştırılmaktadır. Bu durum modern insanı pasif bir obje haline dönüştürmektedir. Bütün makele boyunca endüstri toplumu ile onun siyasal kurumları ve katılımcı birey arasındaki gerilim tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Katılım, Modern Birey, Siyasal Sistem, Siyasal Kurumlar

ABSTRACT

The organizational form of industrial society is a dominant factor in alienation and not participating in decision making process itself. With the effects of modern organization theories, because being influential in decision is a matter of specialization, being influential in decision is getting away more and more for modern human. This situation transforms modern human into passive objects. Through all paper the tension between industrial societies with its political institutions and individual is discussed.

Keywords: Participation, Modern Individual, Political Sistem, Political Institutions

***

20.yüzyılın başlarından bu tarafa siyasal sistemlerin geçirdiği en anlamlı değişikliklerden birisi de siyaset sürecinin giderek parçalanması ve bütünlüğünü yitirmesidir. Bütünlüğün kaybolması; uyumsuzluğu, siyasi anlamda bir yabancılaşmayı, ilgisizleşmeyi ve siyasetin çapının küçülmesini beraberinde getirmiştir. Burada asıl trajik olan düşün boyutundaki parçalanmadır¹. Günümüz toplumlarında, düşün boyutundaki kompartımanlaşma, dış dünyanın algılanmasındaki parçalanma ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Günümüz insanın, son beş asır içinde meydana gelen sosyal,ekonomik,politik,dini,bilimsel ve teknolojik devrimlerin bir kompozisyonu olduğu düşünüldüğünde onda meydana gelen tahrifat daha iyi anlaşılabilir. Dış dünyanın (özelde devrimlerin) günümüz insanının bilinci üzerinde bıraktığı izler ise, onun toplumsal yapı içinde koordinatlarını

*Arş.Grv., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

¹ Ertuğrul Özkök, *Kitlelerin Çözülüşü*, Tan Yayınları, Ankara,1985, s.324.

sürekli değiştirmekte ve onu *anlamsızlık, gerçek dışılık, güvenilmezlik* le sık sık baş başa bırakmaktadır.² Bu insan tipi özgürlük ve yaratıcılığa, geleneksel yapıların dışında ve hatta bu yapılara karşı gelerek ulaşacağını düşünmekteydi. Geleneksel yapıları, eski kuşakların inşa ettiği anlamdan yoksun birtakım kısıtlamalar olarak algılamaktaydı. Oysa bugün, bu tavrının kendisine nelere mal olacağını bilinci ve kaygısı içindedir. Yeniçağda peşpeşe deneyimlenen her devrim insan bilincine *izafiyetin* ve güvenilmezliğin asallıklarını işlemek suretiyle, zihinlerinde dönemin kaygılarının pekişmesine yol açmıştır. Modern insanın bilincine yapılan bu ve benzeri türden baskınlar bugünün insanını dünyasında koyu bir subjektivizme (kurumların yarattığı hayal kırıklıklarından kaçışa vs...) sürüklemektedir. İnsan sanki, herkesin ve herşeyin gerçekliğini, anlamını ondan kazandığı mutlak bir düzen içerisinde yaşamaya muktedir olamamaktadır. Böyle bir şansı bulunmamaktadır. Belki de hepsinden önemlisi, mutlak düzenin kaybı; bireyi, kişiliğinin üzerinde inşa edilmiş olduğu sağlam zeminden yoksun bırakmaktadır. Artık, insanlar kendi dünyalarını düzenleme ve planlama kapasitesine sahip olmaktan çok toplumsal düzenin yaratmış olduğu ürün olarak değerlendirilmektedir.³ Bu durum, modernitenin bize vadettiği özgürlük alanını yaratarak edimci özne olan ve böylelikle her türlü rol baskısından kendini kurtararak onları değiştirme gücüne sahip olan *modern insanın* imgesinin çok uzağına düşmektedir. Modern insan, artık kendisinden giderek uzaklaşan bu farklı bir toplumsal dünyayı kavrayamaz durumdadır. Kavrayışı ile toplumsal dünya arasına giren yabancılaştırıcı nesneyi dönüştürmeye dönük bir eyleminin bulunmaması da yaşadığı dünyaya müdahale etmesinin ve/veya ona katılmasının önünde en büyük engel olarak durmaktadır.

Modern insanın trajik serüveni, yani katılamama ve müdahale edememe problemi, siyasal alanda da, izdüşümlerini bırakmaktadır. Siyasal alanda edimci konumda olamayan özne, tepkisini, toplumla ilişkiye girdiği en basit eylemlerinden en karmaşık eylemlerine kadar geniş bir yelpazede göstermektedir. 1960'lı yıllara kadar, bireyin gösterdiği tepkilerin, psikolojik bozukluklar ve toplumla yanlış bütünleşmeden ile yanlış bütünleşmeden kaynaklandığı anlayışı hakim görüşken, bu tarihten sonra, sanayi toplumunun örgütleniş biçiminden kaynaklanan bozuklukların bireyi tepki göstermeye ittiği yönündeki yaygın anlayış benimsenir olmuştur. Bu anlayışa göre, önce, ekonomi alanındaki merkezi müdahaleler, planlı ekonomi uygulamaları, üretimi kontrol eden üzerindeki tekeller gibi varlığı gibi olgular ve sonrasında diğer alanlarda kendini gösteren müdahaleler,

² Anton C. Zijderveld, *Soyut Toplum* (Çev., Cevdet Cerit), Pınar Yayınları, İstanbul, 1985, s.99,100.

³M., Margaret Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*,(çev.Hayriye Erbaş), Gündoğan Yayınları,1993, s.19.

modern insanın olaylar üzerinde özneliğini sergilemesine, giderek özgürlüğünü yitirmesine neden olmaktadır.⁴Modernleşmenin de olumsuz sonuçlarından biri olan *özgürlük yitimi* sorunsalı dolayımı olarak, bireyi katılımdan uzaklaştırmada başat rol oynayan müdahil unsurlarla(modern örgüt kuramları ile yönetilen örgütler,siyasi parti,sendika vb..) ilintilidir. Bu unsurlarda *etkinlik ve verimlilik*, birey eksenli olmaktan çıkmakta ve örgüt ya da kurum eksenli bir hal almaktadır. İşbölümü ve uzmanlaşma ile birlikte de, siyasal ve yönetsel alanda alınan kararlar bir uzmanlık sorunu olarak algılanmakta ve birey, karar sürecinden uzaklaştırılmaktadır.⁵ *Karar vermenin* profesyonellerin ya da uzmanların elinde tekelleşmesi ise bireyin talepleri ile siyasal sistemin değerleri arasında bir denge kurulmasını engellemektedir.Dengeyi kuracak kadar bir gücün bireyde bulunmaması ya da sorunu giderememesi sistemle olan gerilimi artıracaktır.Eğer birey kendi değerlerini gerçekleştirmeye yarayacak bütün siyasal kurumların kendisine kapalı olduğunu algılasa, o zaman değer çatışmasının yarattığı bunalım ve gerginliği belki de tüm sisteme genelleştirerek sistemden tümüyle çekilme kararı alır.⁶ Kesinlikten uzak, olasılık içeren ifadelerin kullanılmasında, bireyin alacağı tavrın çeşitliliği etkili olmaktadır: Burada, islah edemeyeceği bir sistemle karşı karşıya ise düzeltme çabasına girişmeden geri çekilebilir, ilişkiye girdiği sistemle olan özdeşliğini tamamen yitirmediği için desteğini kısmen çekebilir(oy kullanmama gibi). Birey, demokratik mekanizmalar içerisinde farklı biçimlerde tepkisini koyabilse de katılım kanallarını açamamaktadır.Sanayi toplumunun örgütleniş biçiminin getirdiği düzenlemeler,siyasal sistem için de bir şablon oluşturmuş; insan etkinliğini dışındaki güçlere teslim etmek suretiyle bireyi(görünürdeki tüm demokratik haklarına rağmen) yığınlar içinde yalnız bırakmıştır.Mulgan, *Antipolitik Çağda Politika* adlı çalışmasında katılma sorununa şüphe ile bakar ve onu eleştirir:”Meclis iradesine rağmen, hükümet kanalıyla görüşlerin oluşturulması,meşrulaştırılması ve tüketimden ibaret kapalı bir sistem sanki nadir anlar dışında egemen bir seçmen kitlesini dışlamaktadır...Politika böylelikle, bizzat açıklık ritüellerinin başka yerlerde alınan kararların meşrulaştırılması mekanizmalarına dönüştüğü, incelikli bir güçsüzleştirme mekanizmasına dönüşmektedir.”⁷ Bireyin katılımını kolaylaştırdığına ve taleplerini siyasal sisteme ulaştırmada aracılık ettiğine inanılan siyasi kurumlarda da durum aynıdır.Birey; siyasal sistemin ayakta kalması için oluşturulan ve ona hizmet eden aygıtların da yardımıyla, karşı çıkma ve aşma gücünü yitiren, kapalı ve Marcuse’cu anlamda tek boyutlu bir

⁴ Birkan Uysal, *Siyasal Katılma ve Davranışına Ailenin Etkisi*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Ens. Yayınları, Ankara,1984.

⁵ Uysal, a.g.e., s.25.

⁶ T. Alkan, D. Ergil, *Siyaset Psikolojisi*, Turhan Yayıncılık, Ankara, 1980, s.275.

⁷ Geoff Mulgan, *Anti Politik Çağda Politika*, (Çev.Abdullah Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s.32.

toplumun üyesi haline dönüşmektedir.⁸Birey, katılımı bulnamamanın doğal bir sonucu olarak siyasal olayları etkileyemeyecektir.Oysa, modern demokratik politika insanlara, politik araçların(toplantı,sivil örgütlenmeler,parti,karar alma vb.)ortalama bireyin olayları etkilemesi açısından başka hiçbir aracın sağlayamadığı fırsatları verdiği fikrini aşılacaktır.Yönetici elitlerin ya da katılımı tek elde toplayan kümelerin belirleyiciliğini gözardı ederek, şeffaf ve toplumcu tarzı ile kitleleri katılıma sevk etmektedir.Diğer yandan B.Barber,R.Michels gibi siyaset teorisyenleri, katılımcı demokrasinin güçsüzlüğünden ve örgütlerde işleyen *tunç yasasından* dolayı katılımcı olarak görünen bireyin, siyasetten soyutlanarak pasif bir obje haline dönüştüğünü iddia ederler.Özellikle Barber, siyasal iyilere dönüştürülebilir siyasal bir cemaatin yaratılmasını öngören katılımcı bir demokrasiyi hayata geçirme gayreti içindedir.⁹ Bu anlamıyla siyaset bireylerin kendi yasalarını doğrudan yapmalarına olanak sağlayacak kadar aktif ve dinamik bir süreç olmaya başlar.Siyaset bir bakıma, meslek olmaktan çıkıp, yaşamın her alanına hükmeden bir yaşam tarzı olarak normal vatandaşın da en temel uğraşı haline gelir. Katılım bu anlayış içinde, bireyin kaderini tayin edici bir cemaat oluşturmaktan başka bir işe yaramaz. Barber da “katılım kendi kendi yöneten bir cemaat yaratmak, kendi kendini yöneten bir cemaat yaratmak da katılım demektir” diyerek cemaati siyasal yaşamın odağına yerleştirmektedir.¹⁰ Barber’ın katılıma çok yakın duran bireyinin ortaya çıkışını geciktiren faktörlerin başında modern sanayi toplumlarının önemli motivasyonlarından biri olan başarı gelir.Atiker’in ifadesiyle,bu tip toplumların yapısı, başarı ilkesine göre katmanlaşmıştır. Başarı ya da daha fazla güç ve para kendi başına amaç haline gelmiş ve diğer tüm değerleri araçsallaştırmıştır.¹¹Siyasal sistem(ler)in de, kültür ve kişiliği, sistem çevresi olarak araçsallaştırması aynı temele dayanmaktadır. Özneyi araçsal akılla (siyasal sistemle) özdeşleştirmek yerine öznenin onunla *etkileşim* kurmasını sağlamak suretiyle kültür ve kişiliğin siyasal sisteme indirgenmesini engelleyecek mekanizmalar (demokrasi teorisi,siyasal parti, sivil toplum, parlamento, sendika ve diğer sivil organizasyonlar...)olarak kabul edilen unsurların, siyasal sistemle birey arasında aracılık rolünü yerine getirememesinde yine aynı temel değişken belirleyici olmaktadır. Aracılık rollerinin yerine getirilemediği ortamlarda, birey birçok hakkını devrettiği siyasal sisteme karşı korumasızdır.Demokratik mekanizmalar, mutasyona uğrayarak yaşamı ve bireyin varlığını yadsıyan mekanizmalara dönüşme eğilimindedir. Bu tür mekanizmalar, pasif ve açık çıkar gruplarının olmadığı

⁸ Barlas Tolun, *Toplumların Bunalımı: Anomi ve Yabancılaşma*, A.İ.T.İ.A., Yayınları, Ankara,1980, s.161.

⁹ Benjamin Barber, *Güçlü Demokrasi*, (Çev. Mehmet Beşikçi), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s.196.

¹⁰ Barber, a.g.e., s.220.

¹¹ Erhan Atiker, *Modernizm ve Kitle Toplumu*, Vadi Yayınları, Ankara, 1998, s.111.

toplumları severler ya da atomize olmuş ve kitle kültürünün işlerlikte olduğu toplumlarda varolurlar. Dış görünüm olarak demokratik, ancak iç işleyiş olarak oligarşiktiler. Bu mekanizmaların varlığının, akılcılaşmayı gerçekleştiren her türlü iktidara (sosyal ve siyasal) direnişi ne ölçüde kolaylaştırdığı ve bireyle siyasal sistem arasında tampon oluşturup, edimci öznenin ortaya çıkışına ne ölçüde katkı sağladığı ise tartışmalıdır. *Aydınlanmanın* övdüğü insan bugün, katılım hakkını ve özgürlüğünü elinden kimin ve hangi gerekçelerle aldığını bilememektedir. Nedeni de oldukça açıktır. Modern toplumda, aynı tiyatro sahnesinde birden fazla oyun birbirine karışmış biçimde sahnelenmektedir.¹²Birbirine ters yönde devinen eğilimler(modernlik, karşı modernlik, yarı modernlik...) içiçe geçtiğinden birey (kitleden farklı kalabilen), tepkisini ileticeği muhattaplarını bulamamaktadır. Kitle açısından zaten bir problem yoktur; evcilleşmenin refleksleri ile hareket ettiklerinden ileri sürülen her şey, en iyi ihtimalle kitleden yapması beklenen şeylerdir.

Bu açıklamaların ışığında, bireyin kendi etkinliğine verdiği anlamın bütün beklenti ve amaçları ile çelişmesinde; genel olarak sanayi toplumunun örgütleniş biçimindeki düzenlemelerin, özel olarak da sanayi toplumunun bir parçası olan siyasal sistem ve onun enstrumanlarının iç işleyindeki aksaklıkların etkili olduğu rahatlıkla söylenebilir.Siyasal sistemin çatısı altında oluşturulan siyasal kurumlar, bireyin/toplumsal kümelerin sahiplendiği değeri ve sistemden beklentilerini içeren talepleri yine sisteme taşımakta zorlanmaktadır. Kurum yapılarının (biçimsel katılmalar hariç tutulduğunda) katılıma kapalı oluşları, demokratik mekanizmaları mutasyona uğratarak yaşamı ve bireyin varlığını yadsıyan oligarşik mekanizmalara dönüştürmektedir. Böyle bir vasatta, siyasete ve onun kurumlarına karşı şüpheci bakış, siyasete katılımın özendiriciliğini zayıflatır. Siyaset olgusunun,yine kendi üzerinde düşünmek suretiyle bugüne kadar düşünce ve özgürlüğün çitlenebilirliği anlamında devam eden radikal modernleşmenin kategorileri ve kısıtlamaları içine sıkışan insanın unuttuğu özgürlük ütopyasını tekrar sahiplenip gündemine almasına katkıda bulunmak zorundadır.

¹² Ulrich Beck, *Siyasallığın İcadı*, (Çev. Nihat Ülner), İletişim Yayınları, 1999, s.82.